

8. Hafta

Halı Teknikleri, Menşei ve İlk Örnekleri

SAN316 TÜRK EL SANATLARI TARİHİ II
DR. ÖĞR. ÜYESİ RÜSTEM BOZER

Orta Asya'da, Altaylardaki Pazırık kurganlarında bulunan ve M.Ö. 5-3. yüzyıllara tarihlenen halı, bugün, düğümlü halıların ilk örneği olarak kabul edilir. Türk düğümü ya da Gördes düğümü diye tanımlanan bir teknikle dokunan bu halıdan sonra, Doğu Türkistan'dan 3-4. yüzyıllar ile 5-6. yüzyıllara tarihlenen halılar ve Mısır Fustat'ta bulunan 8-9. yüzyıllara ait Abbasi devri halıları erken örnekler olarak bilinir. Dikkat edileceği gibi üç merkezdeki örneklerin aralarında hem uzun zaman farkları, hem de coğrafi olarak uzak mesafeler vardır.

Rus arkeolog Rudenko tarafından gerçekleştirilen kazılarda, Sibirya'da Altaylar'ın eteklerinde Pazırık kurganlarından beşincisinde bulunan bir halı dikkat çekicidir. Bugün Ermitaj Müzesi'nde bulunan halı, M.Ö. 5-3. yüzyıla tarihlendirilmiş olup, 1.83 x 2 metre boyutlarındadır. Yapılan incelemeler dm²'de 36000 düğüme sahip halının "Gördes düğümü - Türk düğümü" ile yapıldığını ortaya koyar. Son incelemeler ise daha az sayıda düğüme sahip olduğunu göstermiştir. Halının bordürlerinde grifon, geyik ve süvari figürleri bulunurken zeminde lotus-palmetli dolgular görülmektedir. Bu halı bulununcaya kadar bilinen en eski düğümlü halılar, Doğu Türkistan'da ele geçirilen, M.S. 3-6. yüzyıllara tarihlendirilen halılardı. Pazırık halısı ile bu grup halı parçaları arasında uzun bir boşluk vardır. Doğu Türkistan'da ele geçirilen parçalar, küçük ve mütevazı olmalarına rağmen düğümlü halı tekniğinin ilerlemiş bir evresine işaret eder. Düğümlenen yün ipliklerin uçları, desenin daha iyi belirmesini sağlamak için kırılmıştır.

Bu grubun M.S. 3-4. yüzyıllara tarihlendirilenleri, 1906 ve 1908'de yapılan kazılar sırasında Sir Aurel Stein tarafından, Doğu Türkistan, Lop-nor, Loulan'da bulunmuştur. Tek çözüğü üzerine düğümlü teknikte yapılan örnekler, çözüğü ve atkılarının doğal renkte oldukça kaba ve sert bir yünden oluşur. Basit geometrik hatlara sahip olup, dikey, yatay, zikzak çizgiler, baklavalılar, kancalar ve hatta bitkisel motifleri anımsatan desenlere sahiptirler. Mavi, kırmızı, yeşil, sarı, kahverengi ve bunların tonlarından renklerden oluşmaktadırlar. Başka bir parça ise M.S. 5-6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir; A. Von Le Coq tarafından Kuça'ya yakın Kızıl'da bulunmuştur. Çözüğü ve atkılarını sert yündendir. Alternatif çözüğü üzerine ince yün iplik düğümleri sıralanmış olup; tek çözüğü üzerine düğümlenmiştir. Bir hayvan veya ejder kuyruğuna benzeyen, kırmızı zemin üzerine siyahla çevrelenmiş sarı renkte kıvrak bir motif oldukça dikkat çekicidir.

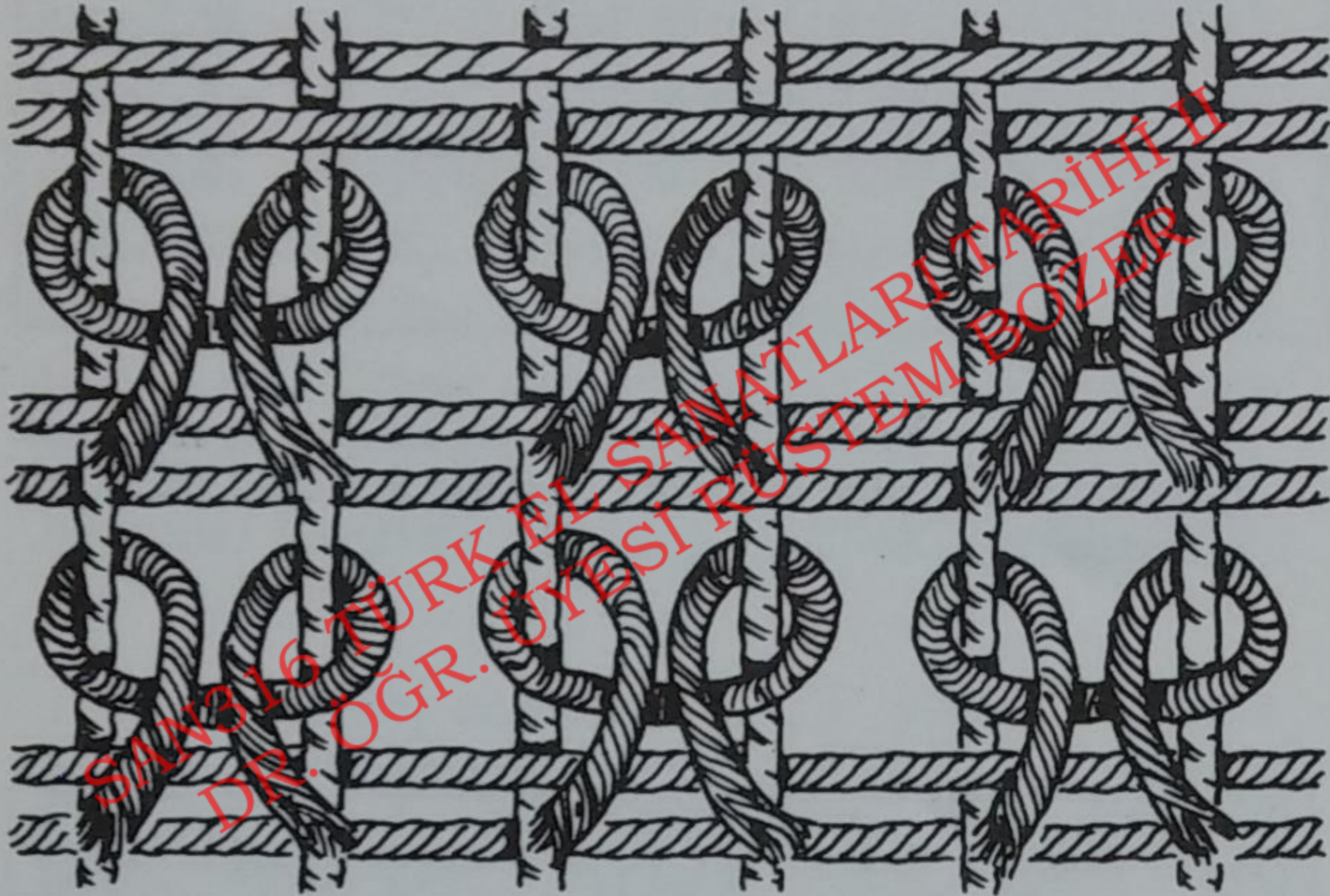
Mısır'da Fustat'ta (Eski Kahire) bulunan halı parçaları arasında ise kufî yazı kitabeli olanlar mevcuttur. Bu örneklerden birinde H. 102 (720/1) veya H. 202 (817/8) tarihi okunabilmektedir. Abbasi halıları olarak da kabul edilen bu örnekler, Orta Asya örnekleri gibi tek çözüğü üzerine düğümleme tekniği ile yapılmışlardır. Tek çözüğü üzerine düğümleme tekniği ile yapılan, Fustat'ta bulunmuş olan kufî yazı bordürlü bir diğer parça ise günümüzde New York Metropolitan Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Kufî yazı Abbasi örneklerine kıyasla daha gelişmiş olup; 12. yüzyıl geç Fatimi devrine tarihlendirilebilmektedir. Mısır'da bulunan bu tip tek çözüğü üzerine düğüm teknikli halıların Mısır'da mı yapıldığı yoksa ithal mi oldukları kesin olarak bilinmemektedir. 10-11. yüzyıl kaynaklarında Irak ve İran bölgesinde halı dokunduğundan bahsedilse de, bu halıların düğüm tekniğinde olup olmadıkları kesin olarak bilinmemektedir.

Mısır'da bulunan bazı parçaların desenleri Sasani kumaşlarınıninkileri hatırlatır. Fakat baklava şekilleri veren desenliler ise Orta Asya örnekleri ile benzerlik gösterirler. Benzer motiflere Samarra fresklerinde de rastlanması önemli bir durumdur. Türk sanatının Türklerle gelen etkileri 9. yüzyıl Abbasi sanatında görülmeye başlamıştır. Bu düğüm tekniğinin İslam sanatına girmiş olması mümkündür. Düğümlü halıların Batı Türkistan bölgesinde ortaya çıkmış olması dolayısıyla oradan ithal edilmiş olabileceği düşünülmektedir. J. Zick-Nissen tarafından incelenen, Fustat'tan getirilen Kahire İslam Sanatları Müzesi'nde bulunan halı parçası Gördes düğümü ile yapılmış olup kırmızı zemin üzerine palmete benzer bir motif taşımaktadır. Bu yün halı parçasının bordüründe de kufî yazılı bir kısım kalmıştır. Abbasiler zamanında Batı Türkistan'dan ithal edildiği düşünülen halı 7-9. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bu halının İslam sanatında düğümlü halıların başlangıcı olabileceği düşünülmektedir.

Fakat bu merkezlerin Türklerin yaşadığı veya ilişki kurduğu coğrafyalarda yer aldığına dikkat çekmek gerekir. Halı sanatının yüzyıllarca kesintisiz ve çeşitli örnekleriyle takip edilebilir hale gelmesi 13. yüzyılda Selçuklu halılarıyla başlar. Tarihi kaynaklarda 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan başka memleketlere halı ihraç edildiğine dair bilgiler vardır. Bu yüzden ve haklı olarak, halıyı insanlığa kazandıranların Türkler olduğu, en azından geliştirip yaygınlaştırdığı söylenir.

Sine Düğümü (Sağa Doğru)

Gördes Dügümü

SAN316 TÜRK EĞİTİM VE SAĞLIK BİLİMİ ENSTİTÜSÜ
DR. ÖĞR. ÜSTESİ BÜSSEM BOZER

SAN316 TÜRK EL SANATLARI TARİHİ II
DR. ÖĞR. ÜYESİ RÜSTEM BOZER

SAN316 TÜRK EL SANATLARI TARİHİ II
DR. ÖGR. ÜYESİ RÜSTEM BOZER